

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNE YÖNELİK TUTUMLARI İLE MANEVİ İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

The Relationship Between the Attitudes of Secondary School Students Towards Religious Culture and Moral Knowledge Course and Their Spiritual Well-Being Levels

Yasin YİĞİT

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi
Ana Bilim Dalı, Kırıkkale, Türkiye
Assoc. Prof., Kırıkkale University, Islamic Sciences Faculty, Department of Philosophy and Religious Science,
Division of Religious Education, Kırıkkale, Türkiye
yasnyigit@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3254-5350

Tahir AKIŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, İğdır, Türkiye.
Ministry of Education, Iğdır, Türkiye.
tahirakis76@gmail.com, ORCID: 0009-0003-5116-7345

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09 Mart/ March 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Nisan/ April 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2025

Cilt / Volume: 27 **Sayfa/Pages:** 223-250

Atıf / Citation: Yiğit, Yasin – Akış, Tahir. "Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları ile Manevi İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İlişki [Makalenin İngilizce Adı]". Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER] 27 (Haziran / June 2025): 223-250
<https://doi.org/10.51553/bozifder.1654420>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Yasin YİĞİT -Tahir AKIŞ**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz*

Din eğitiminin bireyin manevi eğilimleri üzerinde belirleyici yönde etkide bulunabilme potansiyeli vardır. Bundan ötürü Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine yönelik tutum ile manevi iyi oluş durumu arasında önemli bir ilişkinin bulunduğu ifade edilebilir. Bu iki değişken arasındaki ilişkinin sistemli bir şekilde araştırılarak ortaya konulması, bilimsel anlamda önemli bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bu araştırma, ortaöğretim öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutumları ile manevi iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline dayalı olarak yürütülmüştür. Araştırma kapsamında elde edilen veriler; “Kişisel Bilgi Formu”, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Tutum Ölçeği” ve “Manevi İyi Oluş Ölçeği” aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın katılımcıları, 2023-2024 eğitim öğretim yılında Iğdır ilinde öğrenim gören 11. ve 12. sınıf düzeyindeki, tesadüfi örneklem yöntemiyle belirlenen 723 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında öğrencilerden elde edilen veriler SPSS-26 programı ile analiz edilmiş ve anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir. Çalışma sürecinde öncelikle öğrencilerin ölçeklerden aldıkları ortalama puanlar hesaplanmış, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri belirlenmiştir. Ardından, bağımsız değişkenlerin bu değişkenler üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çeşitli istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla iki değişkenli bağımsız gruplar için *t*-Testi, üç veya daha fazla bağımsız değişken içeren gruplar için tek yönlü varyans analizi (ANOVA), iki ana değişken arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla ise korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutum düzeyleri orta seviyede, manevi iyi oluş düzeyleri ise yüksek seviyede bulunmuştur. Cinsiyet ve sınıf değişkenleri açısından öğrencilerin derse yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak, okul türü, sosyoekonomik durum ve akademik başarı düzeyleri açısından anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Manevi iyi oluş düzeyleri açısından ise sınıf ve sosyoekonomik durum değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık oluşmamış; cinsiyet, okul türü ve akademik başarı değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Korelasyon analizi sonucunda, öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, öğrencilerin sahip oldukları dinî görüş ve mezhepsel farklılıklarla ders içeriğini algılama biçimleri, dersin işleniş yöntemi, öğretim programının içeriği ve bireysel manevi algılarının bu ilişki üzerinde etkili olabileceğini düşündürmektedir. *Anahtar Kelimeler:* Din Eğitimi, Ortaöğretim, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Tutum, Manevi İyi Oluş.

Abstract

Religious education has the potential to have a decisive effect on the individual's spiritual tendencies. Therefore, it can be stated that there is an important relationship between the attitude towards Religious Culture and Ethics courses and spiritual well-being. Investigating and systematically identifying the relationship between these two variables

* Bu çalışma Doç. Dr. Yasin Yiğit danışmanlığında 28/08/2024 tarihinde sunduğumuz/ tamamladığımız “Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumları ile Manevi İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İlişki (Iğdır İli Örneği)” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Doç. Dr. Yasin Yiğit – Tahir Akış)

is considered a significant scientific necessity. This study aims to examine the relationship between high school students' attitudes towards the Religious Culture and Ethics course and their levels of spiritual well-being. The study was conducted based on the survey model, one of the quantitative research methods. The data collected within the scope of the research were obtained through the "Personal Information Form," "Religious Culture and Ethics Course Attitude Scale," and the "Spiritual Well-being Scale." The participants of the study consisted of 723 students from the 11th and 12th grades, selected using a random sampling method, from schools in Iğdır province during the 2023-2024 academic year. The data obtained from the students were analyzed using SPSS-26 software, with a significance level set at $p < .05$. In the research process, the mean scores obtained by the students from the scales were calculated, and the levels of attitudes toward the Religious Culture and Ethics course and spiritual well-being were determined. Then, various statistical analyses were performed to determine the effects of independent variables on these variables. For this purpose, *t*-Tests for independent groups were used for two-variable comparisons, One-way Analysis of Variance (ANOVA) for groups with three or more independent variables, and correlation analysis was conducted to assess the relationship between the two main variables. According to the findings, the students' attitudes towards the Religious Culture and Ethics course were found to be at a moderate level, while their spiritual well-being levels were found to be high. No significant difference was found in students' attitudes towards the course based on gender and grade level variables. However, significant differences were observed based on school type, socioeconomic status, and academic success levels. As for the spiritual well-being levels, no significant difference was found based on grade level and socioeconomic status; however, significant differences were found based on gender, school type, and academic success. The correlation analysis revealed a negative and significant relationship between students' attitudes toward the Religious Culture and Ethics course and their levels of spiritual well-being. This result suggests that students' religious views, denominational differences, the way the course is delivered, the content of the curriculum, and their individual spiritual perceptions might influence this relationship.

Keywords: Religious Education, High School, Religious Culture and Ethics, Attitude, Spiritual Well-Being.

Giriş

Dinlerin mensuplarına yönelttiği öğretilerin bireysel, sosyal ve kültürel anlamda hayatın farklı alanlarına tesir etmesi mümkündür. Nitekim sahip olunan dinî inançların hayatın anlamının ve amacının ne olduğunun algılanmasında, bireylerin kendileri, sosyal çevreleri, evren ve yaratıcıyla kurdukları ilişki ve etkileşimler açısından bir dünya görüşü kazanmasında yönlendirici bir rolünün bulunduğu bilinir.¹

¹ Hıdır Apak, "Güçlendirme ve Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet", *The Journal of Academic Social Science Studies* 67 (2018), 404; Ali Ulvi Mehmedoğlu, "İnanç Psikolojisi", *Din Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016), 151.

Dinin müntesiplerini bireysel ve sosyal anlamda yönlendirme potansiyelinin bulunması dolayısıyla kişisel ve toplumsal refahın artırılmasında inançlardan faydalanılabilir. Her bireyin kendi başına ya da sadece aile desteğiyle inandığı dinin esaslarını yeterli ölçüde öğrenebilmesi her zaman mümkün olmayacağı için bu hususta sistemli bir eğitime ihtiyaç duyulur. Türkiye’de örgün eğitim kapsamında okullarda din öğretilmesine yer verilmesi, sosyal devlet anlayışının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.² Bu anlayış gereği olarak devletin halkın din eğitimi ihtiyacını karşılamayı, böylece dinden yararlanarak sosyal refahı artırmayı amaçladığı düşünülebilir.

Devlet eliyle okul çatısı altında yürütülen din öğretimi kapsamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinin önemli bir yeri vardır. Çünkü ilkokul 4. sınıftan başlayarak Anadolu imam hatip liseleri (AİHL) dışındaki tüm okul türlerinde ve bütün sınıf düzeylerinde DKAB dersine yer verilir. DKAB derslerinde bireylerin dinî ve ahlaki gelişimlerine, sosyalleşmelerine, kültürlenmelerine, yaşamı anlamlandırılmalarına, anlamlı öğrenmeleri oluşturmalarına, öğrendikleri bilgileri günlük hayat ile ilişkilendirmelerine ve problem çözüme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamak gibi genel amaçlar bulunur.³

MEB tarafından benimsenen program anlayışıyla din ve eğitim ilişkisindeki toplumun geçmiş deneyim ve birikimlerinin yansımaları olarak örgün eğitimde Türkiye’ye özgün bir şekilde yer bulan zorunlu DKAB derslerinin⁴ işlevsel amaçlara sahip olduğu söylenebilir. Çünkü bu dersler aracılığıyla geçmişten günümüze yaşanan engin tecrübeler neticesinde şekillenen toplumun dinî kültürü ile din ve ahlak alanında üretilen sahih bilgiler sonraki nesillere alanında uzman kişiler tarafından aktarılır. Böylece din ve ahlak bağlamında doğru bilgilerin ve doğru düşüncelerin yaygınlaşmasına imkân tanınmış olur. Bu bilişsel kazanımlara ulaşılması, toplumda inancını aklıyla bütünleştiren, Türk İslam geleneğinin geç-

² Süleyman Akyürek, “İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan – Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 94.

³ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)* (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 9.

⁴ Mahmut Zengin, “Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Öğretimi”, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, ed. Mustafa Köylü (İstanbul: DEM Yayın, 2020), 103.

miş deneyimlerinden yararlanarak düşünen, böylece bireysel ve sosyal sorunlara akılcı çözüm yolları bulabilen bireylerin yetiştirilmesine katkı sağlanabilir.

DKAB derslerinin kazanımları salt bilişsel alan davranışlarıyla sınırlandırılmaz. Çünkü din öğretimi, bilişsel kazanımların yanı sıra evrensel ahlak ilkelerine uygun tutumların yaygınlaşmasını hedefleyen duyuşsal alan davranışlarının benimsenmesini de amaçlayan bir yapıya sahiptir. Söz konusu bilişsel davranışlar bilgilerle, duyuşsal davranışlarla daha ziyade tutumlarla ilişkilidir. Duyuşsal davranışlardan olan tutumlar, insanın davranışlarına yön veren, iç dünyasında hissettiği duygularını yansıttığı eğilimleridir.⁵ Nitekim bir nesneye ilişkin pozitif tutumların ona yönelik olumlu davranışlara, negatif tutumların olumsuz davranışlara yönlendirmesi kuvvetle muhtemeldir. Tutum objesi DKAB dersi olduğunda ise bu derse ilişkin bir öğrenci henüz bir tutum geliştirmemişse tutumu “nötr”, DKAB dersini sevmiyor ve reddediyorsa tutumu “olumsuz”, dersi beğeniyor ve kabulleniyorsa tutumu “olumlu” olarak değerlendirilebilir. Bir derse karşı öğrencilerin olumlu tutum benimsemesi, kuvvetle muhtemel olarak derste başarılı olma, dersin konularına ilgi duyma ve önem verme gibi olumlu sonuçları beraberinde getirir.⁶ Dolayısıyla öğrencilerin DKAB dersine karşı olumlu tutum geliştirmesi, duyuşsal anlamda hazırbulunuşluk düzeylerinin yükselmesine, dersin sevilmesine ve önemsenmesine, böylece hedeflenen bilişsel ve duyuşsal kazanımlara daha üst düzeyde erişilmesine katkı sağlayabilir.

DKAB dersinde bilhassa duyuşsal kazanımlara üst düzeyde erişilmesi, derste öğretilen değerlerin içselleştirilmesini, anlamlı ve amaçlı bir yaşam tarzının benimsenerek davranışların şekillendirilmesini, karşılaşılan problem durumlarında sabır, sorumluluk, yardımlaşma gibi içselleştirilen değerler aracılığıyla metanetin korunmasını, bu sağduyu sayesinde daha selim bir akılla düşünülerek sorunların çözümüne yönelik fikirler üretilmesini destekler.⁷ Böylece bireylerin manevi iyi oluş durumlarının

⁵ Hasan Bacanlı, *Duyuşsal Davranış Eğitimi* (Ankara, Nobel Yayınları, 1999), 7.

⁶ Mehmet Fuat Turgut.- Yaşar Baykul, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları* (Ankara, Pegem Akademi, 2021), 155.

⁷ Yasin Yiğit, “Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Derslerinde Problem Çözme Becerisi

korunmasında ve geliştirilmesinde DKAB derslerinden etkin bir şekilde faydalanılabilir.

Manevi iyi oluş, 1971 yılında White House'ta düzenlenen National Interfaith Coalition on Aging (Yaşlanma Konusunda Ulusal İnançlar Arası Koalisyon), isimli konferansta ilk defa gündeme gelen ve günümüzde bilimsel çalışmalarda sıkça ele alınan bir kavramdır.⁸ Ellison'a göre manevi iyi oluş, sağlık durumundan kaynaklanan bir iyilik hali olarak tanımlanabilir.⁹ Fehring ve arkadaşları manevi iyi oluşu, "Bireylerin ruhsal boyuttaki yaşam kalitesinin bir göstergesi ya da sadece ruhsal bir sağlık" şeklinde ifade etmiştir.¹⁰ Coppola ve arkadaşlarına göre manevi iyi oluş; birey, toplum, sağlık, beden ve zihin arasındaki bağlantıyı sağlayan, din ve psiko-sosyal boyutları bir araya getirmeyi amaçlayan bütünlleştirici ve birleştirici bir güçtür.¹¹ Tanımlardan hareketle genel olarak mutlulukla eş anlamlı gibi görülse de din ve değerlerle ilgili unsurları ihtiva etmesi nedeniyle manevi iyi oluşun din ve değer öğretimini konu alan DKAB dersi ile ilişkisinin daha güçlü olduğu ifade edilebilir.

Yukarıda ifade edilen manevi iyi oluş tanımlarında "Tanrı ile birey arasındaki ilişki" ve "manevi iyi oluşun dinî boyutu" üzerinde durulmakta, DKAB dersi ortaöğretim programındaysa "Allah İnsan İlişkisi", "Din ve Hayat" ünite başlıklarının bulunması, manevi iyi oluşla DKAB dersi arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Ayrıca DKAB öğretim programında yer alan "Din ve İslam, Gençlik ve Değerler, Hz. Muhammed ve Gençlik, Ahlaki Tutum ve Davranışlar, Dünya ve Ahiret, İnançla İlgili Meseleler, İslam ve Bilim, İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar"¹² gibi birçok konunun manevi iyi oluşu destekleyecek öğrenme çıktılarını doğru-

Kazanma Amacına Erişim Düzeyi (Sivas İli Örneği)", *Eskiyeni* 40 (Mart 2020), 157-158.

⁸ John W. Fisher, "From the Beginning to Spiritual Well-Being", *Religion and Spirituality, Spirituality Global Practices, Societal Attitudes and Effects on Health*, ed. Edith C. Roberts (New York: Nova Publishers, 2015), 155.

⁹ Ellison, Craig W. "Spiritual Well-Being: Conceptualization and Measurement". *Journal of Psychology and Theology* 11/4 (1983), 335.

¹⁰ Richard J. Fehring vd., "Spiritual Well-Being, Religiosity, Hope, Depression, and Other Mood States in Elderly People Coping with Cancer", *Oncology Nursing Forum* 24/4 (1997), 664.

¹¹ İlarıa Coppola vd., "Spiritual Well-Being and Mental Health During the Covid-19 Pandemic in Italy", *Frontiers in Psychiatry* 12 (2021), 13.

¹² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*, 15.

dan ya da dolaylı olarak kazandırabilecek nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak bilhassa yaşanan psikolojik sorunların boyutundan ötürü fırtına ve gerginlik dönemi olarak isimlendirilen ergenlik sürecinde bulunan¹³ ortaöğretim öğrencilerinde DKAB dersinin manevi iyi oluşu artırma etkisinin hangi boyutta olduğu, araştırılması gereken bir meseledir.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde Kaya,¹⁴ Zengin,¹⁵ Eryılmaz¹⁶ ve Yiğit¹⁷ tarafından farklı okul türlerinde ve öğretim kademelerinde öğrenim gören öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumlarının incelendiği; Acar tarafından yapılan çalışmada manevi iyi oluş ile dindarlık arasındaki ilişkinin ele alındığı,¹⁸ Tan ve Yıldız'ın araştırmalarında manevi iyi oluş kavramının çeşitli açılardan değerlendirildiği görülmektedir.¹⁹ Ancak alan yazında DKAB derslerine yönelik tutumun ve manevi iyi oluşun birlikte ele alındığı, derse yönelik tutumlarla manevi iyi oluş düzeyi arasındaki ilişkinin incelendiği herhangi bir çalışmayla karşılaşmamıştır.

Bu araştırmanın temel problemi, ortaöğretim öğrencilerinin DKAB dersine yönelik tutumları ile manevi iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin nasıl olduğudur. Bu temel problem doğrultusunda çalışmanın hipotezleri şunlardır:

- H1. Öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri yüksektir.
- H2. Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.

¹³ İrfan Başkurt, "Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 92.

¹⁴ Mevlüt Kaya, "İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 43.

¹⁵ Mahmut Zengin, "Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (2013), 271.

¹⁶ Recep Eryılmaz, "Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları", *International Peer-Reviewed Journal of Scientific Research* 34/1 (2020), 40.

¹⁷ Yasin Yiğit, "Öğrencilerin Dijital Ortamlar Üzerinden Yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2021), 187.

¹⁸ Hatice Acar, "Manevi İyi Oluş ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 391.

¹⁹ Hümeysra Nazlı Tan - Mualla Yıldız, "Maneviyat ile İlişkisi Çerçevesinde 'Manevi İyi Oluş' Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması", *Dini Araştırmalar* 25/63 (2022), 447.

- H3. Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri sınıf değişkenine göre farklılaşmaktadır.
- H4. Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri okul türü değişkenine göre farklılaşmaktadır.
- H5. Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri DKAB dersi akademik başarı düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır.
- H6. Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri sosyoekonomik durum değişkenine göre farklılaşmaktadır.
- H7. Öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumları ile manevi iyi oluş düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

1. Yöntem

1. 1. Araştırma Modeli

Bu çalışma nicel araştırma desenlerinden biri olan tarama modeliyle tasarlanmıştır. Tarama modelinin birkaç farklı türü bulunur. Bu bağlamda belli bir husustaki durumu belirlemek maksadıyla yapılan araştırmaların betimsel tarama modelinde olduğu bilinir. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin birlikte değişip değişmediğini veya bu değişimin hangi düzeyde olduğunu saptamayı amaçlayan araştırmalarsa karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeline dayanır.²⁰ Bu araştırma, uygulanan ölçeklerden elde edilen puan ortalamalarının çeşitli değişkenlere göre birlikte değişkenlik gösterip göstermediğinin karşılaştırmalı olarak tespit edilmeye çalışılmasından ötürü karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeline dayalıdır. Çalışmada ortaöğretim öğrencilerinin DKAB dersine yönelik tutumları ile manevi iyi oluş düzeylerinin betimlenmesinden ötürü betimsel tarama modeline de başvurulmuştur.

1. 2. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Iğdır il mer-

²⁰ W. Paul Vogt, *Quantitative Research Methods for Professionals in Education and Other Fields* (Columbus: Allyn & Bacon, 2006), 41.

kezinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı AİHL dışındaki liselerde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise aynı il merkezinde bulunan on bir farklı okulda 11. ve 12. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmanın Iğdır'da yapılmasının nedeni, şehrin Türkiye'de bulunan iller arasında Şafii, Hanefi ve Caferi mezhepleri başta olmak üzere farklı din anlayışlarına sahip bireylerin bir arada yaşadığı çok kültürlü bir yapısının olmasından ötürü derse yönelik tutumların belirgin şekilde farklılık gösterebileceği düşüncesidir. Araştırma kapsamında tesadüfi örnekleme yoluyla toplam 747 öğrenciye ulaşılmış, ancak 24'ünün anketleri eksik ve özensiz doldurmasından ötürü 723 öğrenci örnekleme dâhil edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri, aşağıda bulunmaktadır.

Öğrencilerin %57'sinin (412 öğrenci) kız, %43'ünün (311 öğrenci) erkek olduğu; %80.63'ünün (583 öğrenci) 12. sınıf, %19.37'sinin (140 öğrenci) 11. sınıf olduğu; %7.61'inin aylık gelirinin yüksek, %81.74'ünün aylık gelirinin orta ve %10.65'inin aylık gelirinin düşük düzeyde olduğu; %33.6'sının (243 öğrenci) Anadolu lisesi, %21.4'ünün (155 öğrenci) mesleki ve teknik Anadolu lisesi, %16'sının (116 öğrenci) Anadolu sağlık meslek lisesi, %13'ünün (94 öğrenci) fen lisesi, %12.3'ünün (89 öğrenci) sosyal bilimler lisesi, %3.6'sının (26 öğrenci) güzel sanatlar lisesinde öğrenim gördüğü; %27.52'sinin DKAB dersi başarı durumunu çok iyi, %43.43'ünün iyi, %24.34'ünün orta, %3.04'ünün kötü, %1.65'inin ise çok kötü şeklinde değerlendirdiği belirlenmiştir.

1. 3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada ilk olarak katılımcılardan kişisel bilgi formu ve ölçekler aracılığıyla veri toplanabilmesi için Iğdır Üniversitesi Etik Kurulundan 23.10.2023 tarih ve 2023/19 sayılı etik kurul raporu temin edilmiş, daha sonra Iğdır Valiliğine başvurularak 24.11.2023 tarih ve 90440440 sayılı araştırma izninin verilmesi sağlanmıştır. Çalışma kapsamında verilerin toplanması için Kişisel Bilgi Formu, DKAB Dersi Tutum Ölçeği ve Manevi İyi Oluş Ölçeğinden yararlanılmıştır.

1. 3. 1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışma kapsamında katılımcılara ait demografik özelliklerin belirlenebilmesi için kişisel bilgi formundan yararlanılmıştır. Bu formda öğrencilerin cinsiyet, sınıf, okul türü, sosyoekonomik durum, DKAB dersi akademik başarı düzeylerini saptamaya dair sorulara yer verilmiştir.

1. 3. 2. DKAB Dersi Tutum Ölçeği

Çalışmada kullanılan DKAB Dersi Tutum Ölçeği, Özdemir ve Çelik tarafından 5'li likert tipinde geliştirilmiştir. Ölçek 27 maddeden ve beş faktörden oluşmaktadır. Bu alt boyutların ismi sevmek, fayda, ilgi, istek ve güvenlidir. Ölçek geliştirme sürecinde yapılan faktör analizleri sonucuna göre ölçeğin faktör yükleri, .49-.80 arasında değişmektedir. Ölçek faktörlerinin iç güvenirlik katsayıları ise sevmek alt bileşeni için .83, fayda alt bileşeni için .67, ilgi alt bileşeni için .77, istek alt bileşeni için .72 ve güven alt bileşeni için .63 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin Cronbach's Alfa katsayısı, .89 ve iki yarı güvenirlik değeri ise .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçme aracının açıkladığı toplam varyans, %52.04 olarak saptanmıştır. Toplam 27 maddeden oluştuğu için ölçekten alınabilecek en yüksek puan 135'tir.²¹ Bu çalışmada ise alt boyutlar için güvenirlik kat sayısı sevmek .90, ilgi .84, güven .71, istek .72 ve fayda alt boyutu için .80 olarak bulunmuştur. Cronbach's Alpha kat sayısı ölçeğin bütünü için .94'tür. Ayrıca çalışmada KMO, .960 ve Barlett testi X^2 değeri 11473,240 ($p=.000$) olarak hesaplanmıştır. Analizlerden elde edilen sonuçlara göre DKAB Tutum Ölçeğinin öğrencilerin derse yönelik tutumlarını ölçmede geçerli ve güvenilir bir araç olduğu anlaşılmıştır.

1. 3. 3. Manevi İyi Oluş Ölçeği

Araştırmada kullanılan Manevi İyi Oluş Ölçeği, Ekşi ve Kardaş tarafından 5'li likert tarzında geliştirilmiştir. Ölçek 29 maddeden ve aşkınlık, doğayla uyum, anomi şeklinde isimlendirilen üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin faktör analizi sonucuna göre faktör yükleri .63-.88 arasında

²¹ Şuayip Özdemir - Rahime Çelik, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017), 10.

değişmektedir. Ölçeğin bileşenlerine ait iç güvenirlik değerleri aşkınlik alt bileşeni için .95, doğayla uyum alt bileşeni için .86 ve anomi alt bileşeni için .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bütününe ait iç güvenirlik katsayısı .89'dur. Ölçeğin açıkladığı toplam varyansın %58.78 olduğu tespit edilmiştir. Toplam 29 maddeden oluştuğu için ölçekten alınabilecek en yüksek puan 145'tir.²² Bu çalışmada ölçme aracına ait faktörlerin iç güvenirlik değerleri aşkınlik alt faktörü için .89, doğayla uyum alt faktörü için .76 ve anomi alt faktörü için .79 olarak bulunmuştur. Ayrıca çalışmada KMO .905 ve Barlett testi X^2 değeri 7094.310 ($p = ,000$) olarak hesaplanmıştır. Analizlerde elde edilen sonuçlar, manevi iyi oluş ölçeğinin öğrencilerin manevi iyi oluş düzeylerini ölçmede geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

1. 4. Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında kişisel bilgi formu ve ölçekler aracılığıyla orta-öğretim öğrencilerinden elde edilen nicel veriler, SPSS-26 paket programından istifade edilerek analiz edilmiştir. Analiz sürecinde öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini saptama amacıyla normallik testi yapılmış ($p > .05$), sosyal bilimlerde çarpıklık (skewness) ile basıklık (kurtosis) katsayılarının -1 ile +1 aralığında bulunması durumunda dağılımın normal olarak kabul edildiği bilgisi ölçüt alınmıştır.²³ DKAB Tutum Ölçeğinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -0.201 ile 0.120 arasında; Manevi İyi Oluş Ölçeğinin çarpıklık ve basıklık değerlerininse -0.395 ile 0.029 arasında bulunmasından ötürü verilerin normal dağılım gösterdikleri kabul edilerek parametrik testlerden yararlanılmasına karar verilmiştir. Daha sonra araştırmaya katılan öğrencileri tanıtan frekans analizi ve yüzde dağılımları hesaplanmış, öğrencilerin ölçme aracından almış oldukları ortalama puanlarla ($\bar{x}$) standart sapma değerleri analiz edilmiştir. Öğrencilerin ölçekten almış oldukları puan ortalamaları değerlendirilirken değerler 1,00 ile 1,79 aralığındaysa çok düşük, 1,80 ile 2,59 aralığındaysa düşük, 2,60 ile 3,39 aralığındaysa orta, 3,40 ile 4,19 aralığındaysa yüksek, 4,20 ile 5,00 aralığındaysa çok yüksek şeklinde yorumlanmıştır. Bunun akabinde çalışmanın ana değişkenleri olan DKAB dersine yönelik tutum ile manevi iyi oluş düzeyi arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığı, pe-

²² Halil Ekşi - Selami Kardaş, "Spiritual Well-Being: Scale Development and Validation", *Spiritual Psychology and Counseling* 2/1 (Şubat 2017), 73-82.

²³ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 40.

arson momentler çarpımı korelasyon analizi ile hesaplanmıştır. Öğrencilerin ölçeklerden aldıkları puan ortalamalarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için ise grup sayısına göre *t*-Testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. ANOVA sonucunda gruplar arasında anlamlı farklılık oluştuğunda hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına kararlaştırılması amacıyla Levene's testinden faydalanılmış, test sonucunda varyanslar homojen dağıldığında LSD, homojen dağılmadığıdaysa Games-Howell testleri kullanılmıştır. Analizlerde manidarlık düzeyi olarak 0.05 değeri baz alınmış, elde edilen sonuçlar daha önce yapılan benzer çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2. Bulgular

2. 1. Öğrencilerin DKAB Dersine Yönelik Tutumları ile Manevi İyi Oluş Düzeylerine Dair Betimsel Bulgular

Öğrencilerden DKAB Dersi Tutum Ölçeği ile elde edilen betimsel bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

DKABTÖ Maddeleri	N	$\bar{x}$	ss	Düzyey
Sevme alt boyutu genel ortalama	723	3.35	1.23	Orta
İlgi alt boyutu genel ortalama	723	2.67	1.24	Orta
Güven alt boyutu genel ortalama	723	2.75	1.24	Orta
İstek alt boyutu genel ortalama	723	3.47	1.23	Yüksek
Fayda alt boyutu genel ortalama	723	3.91	1.25	Yüksek
Ölçeğin bütünü genel ortalama	723	3.23	1.24	Orta

Tablo 1. DKAB Dersi Tutum Ölçeğinden Elde Edilen Betimsel Bulgular

Tablo 1'de öğrenciler tarafından DKAB Tutum Ölçeğinden alınan puanlarla düzeyleri betimsel olarak gösterilmiştir. Düzeyler belirlenirken 1.80 ile 2.59 aralığındaki puanlar düşük, 2.60 ile 3.39 aralığındaki puanlar orta, 3.40 ile 4.19 aralığındaki puanlar yüksek şeklinde yorumlanmıştır.²⁴ Bu bağlamda tabloya bakıldığında öğrencilerin DKAB dersi tutum ortalamalarının ölçeğin bütünü için orta düzeyde ($\bar{x}$ = 3.23) olduğu, ölçeğin boyutlarına bakıldığıdaysa *Sevme* ($\bar{x}$ = 3.35), *İlgi* ($\bar{x}$ = 2.67), *Güven* ($\bar{x}$ =

²⁴ Özdamar, *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 32.

2.75) alt bileşenlerinin düzeyinin orta; *İstek* ($\bar{x}=3.47$) ve *Fayda* ($\bar{x}=3.91$) alt bileşenlerinin düzeyinin yüksek çıktığı görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise öğrencilerden Manevi İyi Oluş Ölçeği ile elde edilen betimsel bilgiler yer almaktadır.

MİÖÖ Maddeleri	N	$\bar{x}$	ss	Düzyey
Aşkınlık alt boyutu genel ortalama	723	3.98	1.15	Yüksek
Doğayla Uyum alt boyutu genel ortalama	723	3.98	1.12	Yüksek
Anomi alt boyutu genel ortalama	723	3.00	1.35	Orta
Ölçeğin bütünü genel ortalama	723	3.65	1.20	Yüksek

Tablo 2. Manevi İyi Oluş Ölçeğinden Elde Edilen Betimsel Bulgular

Tablo 2’de öğrenciler tarafından Manevi İyi Oluş Ölçeğinden alınan puanlarla düzeyleri betimsel olarak gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde öğrencilerin manevi iyi oluş ortalamalarının ölçeğin bütünü ($\bar{x}=3,65$) ve *Aşkınlık* ($\bar{x}=3,98$), *Doğayla Uyum* ($\bar{x}=3,98$) alt bileşenleri için yüksek düzeyde; *Anomi* alt bileşeni içinse orta seviyede ($\bar{x}=3,00$) bulunduğu görülmektedir.

2. 2. Bağımsız Değişkenlere İlişkin Bulgular

	Değişkenler	N	$\bar{x}$	ss.	t-testi		
					t	sd	p
DKAB Dersine Karşı Tutum	Kız	412	2.60	.741	-.946	721	.345
	Erkek	311	2.65	.775			
Manevi İyi Oluş Düzeyleri	Kız	412	3.81	.532	2.945	721	.003
	Erkek	311	3.69	.566			
DKAB Dersine Karşı Tutum	11. Sınıf	140	2.65	.742	.519	721	.604
	12. Sınıf	583	2.62	.760			
Manevi İyi Oluş Düzeyleri	11. Sınıf	140	3.79	.585	.712	721	.477
	12. Sınıf	583	3.75	.541			

Tablo 3. Cinsiyet ve Sınıf Değişkenlerine Göre DKAB Dersine Yönelik Tutum ile Manevi İyi Oluş Düzeyleri t-Testi Sonuçları

Tablo 3’e bakıldığında katılımcılar tarafından cinsiyet değişkenine göre DKAB Tutum Ölçeğinden alınan ortalama puanlar arasındaki

farkın istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde bulunmadığı ($t_{(721)} = -0.95, p > .05$), ancak Manevi İyi Oluş Ölçeğinden alınan puanların anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($t_{(721)} = 2.95, p < .01$) görülmektedir. Buna göre kız öğrencilerin manevi iyi oluş seviyelerinin ($\bar{x}=3.81$), erkek öğrencilerden ($\bar{x}=3.69$) anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3'te katılımcılar tarafından sınıf değişkenine göre DKAB Dersi Tutum Ölçeğinden alınan ortalama puanlar arasındaki farklılaşmanın istatistiki açıdan anlamlı bulunmadığı ($t_{(721)} = 0.52, p > .05$), aynı şekilde Manevi İyi Oluş Ölçeğinden alınan puanlar arasındaki farka da bakıldığında istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı ($t_{(721)} = 0.71, p > .05$) görülmektedir.

Ölçek	f, $\bar{x}$, ss Değerleri				ANOVA Sonuçları						Post Hoc
	Okul	N	$\bar{x}$	ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	Games-H.
DKABTÖ	1. AL	243	2.65	.804	G. Arası	39.937	5	7.987	15.351	.000	
	2. SBL	89	2.50	.616	G. İçi	373.076	717	.520			1>4
	3. FL	94	3.18	.722	Toplam	413.013	722				3>1
	4. MTAL	155	2.39	.642							3>2
	5. GSL	26	2.45	.858							3>3
	6. ASML	116	2.56	.676							3>4
	Toplam	723	2.62	.756							3>5
											3>6
MİOÖ	1. AL	243	3.71	.567	G. Arası	5.212	5	1.042	3.502	.004	
	2. SBL	89	3.87	.542	G. İçi	213.427	717	.298			
	3. FL	94	3.83	.586	Toplam	218.640	722				2>1
	4. MTAL	155	3.67	.536							2>4
	5. GSL	26	3.64	.637							3>4
	6. ASML	116	3.86	.448							6>1
	Toplam	723	3.76	.550							6>4

Tablo 4. Okul Türlerine Göre DKAB Dersine Yönelik Tutum ve Manevi İyi Oluş Düzeyleri ANOVA Sonuçları

Tablo 4'e bakıldığında katılımcılar tarafından okul türü değişkenine göre DKAB Tutum Ölçeğinden alınan ortalama puanlar arasındaki farklılaşmanın istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu ($F_{(5, 717)} = 15.35, p < .001$) tespit edilerek Levene's testi yapılmış, grup dağılımlarına ait varyansların homojen olmadığı saptandığı için ($F_{(5, 717)} = 3.508, p = .004$) Games-Howel çoklu karşılaştırma tekniğinden yararlanılması kararlaştırılmıştır. Bu testten elde edilen analiz sonuçları, Anadolu lisesi (AL) öğrencileriyle mesleki ve teknik Anadolu lisesi (MTAL) öğrencileri arasında AL öğrencilerinin lehine; fen lisesi (FL) öğrencileriyle diğer lise türlerinde öğrenim görenler arasındaysa FL lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 4'te katılımcılar tarafından okul türü değişkenine göre Manevi İyi Oluş Ölçeğinden alınan ortalama puanlar arasındaki farklılaşmanın da aynı şekilde istatistiksel bakımdan anlamlı bulunduğu ($F_{(5, 717)} = 3.50, p = .004$) tespit edilerek Levene's testi yapılmış, grup dağılımlarına ait varyansların homojen olmadığı saptandığı için ($F_{(5, 717)} = 1.717, p = .128$) Games-Howel çoklu karşılaştırma tekniğinden yararlanılması kararlaştırılmıştır. Bu testten elde edilen analiz sonuçları, sosyal bilimler lisesi (SBL) öğrencileriyle AL ve MTAL öğrencileri arasında SBL öğrencilerinin lehine; FL öğrencileriyle MTAL öğrencileri arasında FL lehine; Anadolu sağlık meslek lisesi (ASML) ile AL ve MTAL öğrencileri arasında ASML lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olduğunu ortaya koymuştur.

Ölçek	f, $\bar{x}$, ss Değerleri			ANOVA Sonuçları						Post Hoc
	N	$\bar{x}$	ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	Games-H.

DKABTÖ	1-Çok kötü	12	3.79	.496	G. Arası	67.085	4	16.771	34.810	.000	1>3 1>4
	2-Kötü	22	3.56	.651	G. İyi	345.928	718	.482			1>5 2>3
	3-Orta	176	2.89	.628	Toplam	413.013	722				2>4
	4-İyi	314	2.55	.670							2>5
	5-Çok iyi	199	2.33	.793							3>4 3>5
	Toplam	723	2.62	.756							4>5
MİÖ	1-Çok kötü	12	3.33	.531	G. Arası	17.093	4	4.273	15.224	.000	3>2 4>1
	2-Kötü	22	3.32	.455	G. İyi	201.546	718	.281			4>2 4>3
	3-Orta	176	3.58	.514	Toplam	218.640	722				5>1
	4-İyi	314	3.81	.539							5>2
	5-Çok iyi	199	3.91	.534							5>3 5>4
	Toplam	723	3.76	.550							

Tablo 5. DKAB Dersi Akademik Başarı Durumuna Göre DKAB Dersine Yönelik Tutum ve Manevi İyi Oluş Düzeyleri ANOVA Sonuçları

Tablo 5'e bakıldığında katılımcılar tarafından DKAB dersi akademik başarı durumu değişkenine göre DKAB Dersi Tutum Ölçeğinden alınan puanların ortalamasının istatistiksel bakımdan anlamlı olarak farklılaştığı ($F_{(4, 718)} = 34.81, p < .001$) tespit edilerek Levene's testi yapılmış, grup dağılımlarına ait varyansların homojen olmadığı saptandığı için ($F_{(4, 718)} = 2.99, p = .018$) Games-Howel çoklu karşılaştırma tekniğinden yararlanılması kararlaştırılmıştır. Bu testten elde edilen analiz sonuçları, DKAB dersi akademik başarı düzeyi çok kötü olan öğrencilerle, akademik başarı düzeyi orta, iyi ve çok iyi olan öğrenciler arasında başarı düzeyi çok kötü olanlar lehine; DKAB dersi akademik başarı düzeyi kötü olan öğrencilerle, başarı düzeyi orta, iyi ve çok iyi olanlar arasında DKAB dersi başarı düzeyi kötü olanlar lehine; DKAB dersi akademik başarı düzeyi orta olan öğrencilerle, başarı düzeyi iyi ve çok iyi olanlar arasında DKAB dersi başarı düzeyi kötü olanlar lehine; DKAB dersi akademik başarı düzeyi iyi olan öğrencilerle, akademik başarı düzeyi çok iyi olanlar arasında DKAB dersi başarı düzeyi iyi olan öğrenciler lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 5'te katılımcılar tarafından DKAB dersi akademik başarı durumu değişkenine göre Manevi İyi Oluş Ölçeğinden alınan puan ortalamalarının da aynı şekilde istatistiksel bakımdan anlamlı düzeyde farklılaştığı ($F_{(4, 718)} = 15.22, p < .001$) tespit edilerek Levene's testi yapılmış, grup dağılımlarının varyanslarının homojen olmadığı saptandığı için ($F_{(4, 718)} = 0.27, p = .899$) Games-Howel çoklu karşılaştırma tekniğinden yararlanılması kararlaştırılmıştır. Bu testten elde edilen analiz sonuçları, DKAB dersi akademik başarı düzeyi çok iyi olan öğrencilerle başarı düzeyi iyi, orta, kötü ve çok kötü olanlar arasında DKAB dersi başarı düzeyi çok iyi olanlar lehine; DKAB dersi akademik başarı düzeyi iyi olan öğrencilerle akademik başarı düzeyi orta, kötü ve çok kötü olan öğrenciler arasında DKAB dersi akademik başarı düzeyi iyi olanlar lehine; DKAB dersi akademik başarı düzeyi orta olan öğrencilerle akademik başarı düzeyi kötü olanlar arasında DKAB dersi akademik başarı düzeyi orta olanlar lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunduğunu, diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık oluşmadığını ortaya koymuştur.

Ölçek	f, $\bar{x}$, ss Değerleri				ANOVA Sonuçları					Post Hoc
	N	$\bar{x}$	ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	P	LSD
DKABTÖ	1-Düşük	77	2.48	.746	G. Arası	4.544	2	2.272	4.005	.019
	2-Orta	591	2.62	.744	G. İçi	408.469	720	.567		3>2
	3-Yüksek	55	2.85	.849	Toplam	413.013	722			3>1
	Toplam	723	2.62	.756						
MİÖÖ	1-Düşük	77	3.69	.595	G. Arası	.429	2	.214	.707	.493
	2-Orta	591	3.77	.542	G. İçi	218.211	720	.303		Anlamlı farklılık yok.
	3-Yüksek	55	3.76	.574	Toplam	218.640	722			
	Toplam	723	3.76	.550						

Tablo 6. Öğrencilerin Sosyoekonomik Durumlarına Göre DKAB Dersine Yönelik Tutum ve Manevi İyi Oluş Düzeyleri ANOVA Testi Sonuçları

Tablo 6'ya bakıldığında katılımcılar tarafından sosyoekonomik durum değişkenine göre DKAB Tutum Ölçeğinden alınan puanların istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($F_{(2, 720)} = 4.005, p = .019$) tespit edilerek Levene's testi yapılmış, grup dağılımlarına ait varyansların homojen

olduğu saptandığı için $F_{(2, 720)} = 1.394, p = .249$) LSD çoklu karşılaştırma tekniğinden yararlanılması kararlaştırılmıştır. Bu testten elde edilen analiz sonuçları, gelir düzeyi yüksek öğrencilerle, gelir düzeyi orta ve düşük olanlar arasında gelir düzeyi yüksek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulunduğunu ortaya koymuştur. ANOVA sonuçlarına göre katılımcılar tarafından sosyoekonomik durum değişkenine göre Manevi İyi Oluş Ölçeğinden alınan puan ortalamalarının ise istatistiki açıdan anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($F_{(2, 720)} = .707, p = .493$) tespit edilmiştir.

	DKAB Dersi Tutum Ölçeği Puanı	
Manevi İyi Oluş Ölçeği Puanı	r	−0.443**
	p	.000
	N	723

Tablo 7. DKAB Dersine Yönelik Tutum ve Manevi İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Korelasyon Analizi

Tablo 7’de yer alan korelasyon analizi, DKAB dersine yönelik tutumla manevi iyi oluş düzeyi arasında orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ($p < .05$) bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir ($r = -.443; p = .00; N = 723$). Ayrıca analiz sonucunda değişkenlerin birbirleri üzerinde açıkladıkları varyansın %19,62 olduğu saptanmıştır. Buna göre öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumları ile manevi iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin beklenenin aksine zıt yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada Iğdır ilinde AIHL dışındaki lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin DKAB dersi tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada bu amaç doğrultusunda öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutum düzeylerinin ve manevi iyi oluş düzeylerinin nasıl olduğu ve çeşitli bağımsız değişkenlerin etkisine bağlı olarak ne şekilde değiştiği, son olarak da ana değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan analizlere göre “Öğrencilerin DKAB

dersine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri yüksektir.” (H1) şeklindeki hipotez, Tablo 1 ve Tablo 2’de yer alan betimsel bulgulara göre yorumlandığında DKAB dersine yönelik tutum düzeyleri orta seviyede ($\bar{x}=3.23$), manevi iyi oluş düzeyleri yüksek seviyede ($\bar{x}=3.65$) bulunduğu için kısmen doğrulanmıştır. Öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumlarının benzer çalışmalarda²⁵ yüksek seviyede olmasına karşın bu çalışmada orta düzeyde olmasının nedeninin Iğdır ilindeki mezhepsel farklılıklardan kaynaklı olabileceği değerlendirilebilir. Çünkü Iğdır ilinin Sünni, Şii mezheplerine mensup bireylerin bir arada yaşadığı, Türkiye şartlarında çok kültürlülüğün en fazla görüldüğü şehirlerden biri olduğu bilinir.

Tablo 3’te yer alan bulgulara göre cinsiyet değişkenine bağlı olarak DKAB dersine yönelik öğrenci tutumlarında anlamlı bir farklılaşmanın görülmediği ($t = -0.946$; $p = .345 > .05$), ancak kız öğrencilerin manevi iyi oluş seviyelerinin ($\bar{x}=3.81$), erkek öğrencilerden ($\bar{x}=3.69$) anlamlı bir düzeyde daha yüksek olduğu istatistiksel olarak tespit edilmiştir ($t=2.945$, $p=.003<.05$). Buna göre “Öğrencilerin cinsiyetlerine göre DKAB dersine yönelik tutumları ve manevi iyi oluş düzeyleri farklılık göstermektedir.” (H2) şeklindeki hipotezin DKAB dersine karşı tutumlar açısından doğrulanmadığı; manevi iyi oluş düzeyleri açısından doğrulandığı anlaşılmaktadır. Literatüre bakıldığında Kaya,²⁶ Yeni,²⁷ İpek,²⁸ Çakmak,²⁹

²⁵ Yiğit, “Öğrencilerin Dijital Ortamlar Üzerinden Yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları”, 196; Güllü Manolya Bayraktar, *Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri ve DKAB Dersine Yönelik Tutumları (Rize İli Örneği)* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 88.

²⁶ Kaya, “İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları”, 53.

²⁷ Belma Yeni, *Dinî Musikinin İlköğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumlarına Etkisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 55.

²⁸ Yasemin İpek, *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır İli Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 113.

²⁹ Çakmak, “Lise Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programına Yönelik Tutumlarını Etkileyen Faktörler”, 1019.

Bayraktar³⁰ ve Yiğit³¹ tarafından yapılan araştırmaların bu çalışmayı destekler nitelikte olduğu, Zengin³² ve Gencer³³ tarafından yapılan çalışmalarda ise bu çalışmanın aksine cinsiyet değişkenine göre DKAB dersine yönelik tutumlarda anlamlı farklılık görüldüğü belirlenmiştir. Bu durumun nedeni, Zengin'in çalışmasının 4. ve 8. sınıf öğrencileri kapsayacak şekilde daha geniş yaş aralığında yapılması ve Gencer'in çalışmasının ise belli bir dinî gruptan öğrenciler özelinde yapılması olabilir. Çalışma bulguları manevi iyi oluş düzeyleri açısından karşılaştırıldığında ise Rohde ve arkadaşları tarafından 14 farklı ülkede yapılan bir araştırmada kadınların manevi iyi oluş düzeylerinin erkeklerinkinden daha yüksek olduğu görülmüştür.³⁴ Gencer ve arkadaşları³⁵ tarafından yapılan araştırma sonucu da bu çalışmayla örtüşmektedir. Frey ve arkadaşları,³⁶ Ziapour ve arkadaşları,³⁷ Gürsu,³⁸ Tunç³⁹ tarafından yapılan araştırmalarda ise bu çalışmanın aksine cinsiyete göre manevi iyi oluş düzeyinde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Bu durumun nedeni söz konusu çalışmaların yetişkinler ve yaşlılar üzerinde yapılması olabilir.

Tablo 3'te yer alan bulgulara göre sınıf değişkenine bağlı olarak DKAB

³⁰ Bayraktar, *Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri ve DKAB Dersine Yönelik Tutumları (Rize İli Örneği)*, 91.

³¹ Yiğit, "Öğrencilerin Dijital Ortamlar Üzerinden Yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları", 187.

³² Zengin, "Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", 285.

³³ Nevzat Gencer, "Alevi Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları Üzerine Bir Değerlendirme", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2020), 85-118.

³⁴ Gudrun Elin Rohde vd., "Associations Between Sex, Age and Spiritual Well-Being Scores on the Eortc Qlq-Swb32 for Patients Receiving Palliative Care for Cancer: A Further Analysis of Data from an International Validation Study", *European Journal of Cancer Care* 28/6 (2019), e13145.

³⁵ Nevzat Gencer vd., "Üniversite Öğrencilerinde Spiritüel İyi Oluş ve Toplumsal Cinsiyet Algısı", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 732.

³⁶ Bruce B. Frey vd., "Measuring a Dimension of Spirituality for Health Research: Validity of the Spirituality Index of Well-Being", *Research on Aging* 27/5 (2005), 556.

³⁷ Arash Ziapour, "Prediction of the Dimensions of the Spiritual Well-Being of Students at Kermanshah University of Medical Sciences, Iran: The Roles of Demographic Variables", *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, (2017), VC05-VC09.

³⁸ Orhan Gürsu, "Manevi İyi Oluş ve Yaşlılık", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi*, (2018), 203.

³⁹ Muhammed Furkan Tunç, *Yaşam Sevgisi ve Genel Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Manevi İyi Oluşun Aracı Rolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 37.

dersine yönelik öğrenci tutumlarında ($t=.519, p=.604>.05$) ve manevi iyi oluş düzeylerinde ($t=.712, sd=721, p=.477>.05$) anlamlı bir farklılaşma görülmediği için “Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri sınıf değişkenine göre farklılaşmaktadır.” ($H3$) hipotezinin doğrulanmadığı anlaşılmaktadır. Literatüre bakıldığında çalışmanın bulgularının DKAB dersi tutum düzeyleri açısından incelendiğinde Yeni,⁴⁰ Gencer⁴¹ ve Çakmak⁴² tarafından yapılan araştırmalarla örtüştüğü; fakat Kaya,⁴³ Zengin⁴⁴ ve İpek⁴⁵ tarafından yapılan araştırmalarla örtüşmediği görülmüştür. Bu durumun nedeni, Kaya ve Zengin’in çalışmalarının 4. ve 8. sınıf öğrencileri kapsayacak şekilde daha geniş yaş aralığında yapılması İpek’in sadece fen lisesi öğrencileri üzerinde araştırma yapması olabilir. Sonuçlar manevi iyi oluş düzeyi değişkeni açısından ele alındığında Pehlivan⁴⁶ tarafından yapılan araştırmanın bu çalışmayı destekler nitelikte olduğu görülmüştür.

Tablo 4’te yer alan bulgulara göre okul türü değişkenine bağlı olarak DKAB dersine yönelik öğrenci tutumlarında ($F= 15.351; p=.000<.05$) ve manevi iyi oluş düzeylerinde ($F= 3.502; p=.004<.05$) anlamlı bir farklılaşmanın görüldüğü için “Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri okul türü değişkenine göre farklılaşmaktadır.” ($H4$) şeklindeki hipotezin doğrulandığı anlaşılmıştır. Analiz sonuçları, DKAB dersine yönelik tutum açısından AL öğrencileriyle MTAL öğrencileri arasında AL öğrencilerinin lehine; FL öğrencileriyle diğer lise türlerinde öğrenim görenler arasındaysa FL lehine istatistiksel

⁴⁰ Yeni, *Dini Musikinın İlköğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumlarına Etkisi*, 57.

⁴¹ Gencer, “Alevi Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları Üzerine Bir Değerlendirme”, 2020, 85.

⁴² Çakmak, “Lise Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programına Yönelik Tutumlarını Etkileyen Faktörler”, 1019.

⁴³ Kaya, “İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları”, 53.

⁴⁴ Zengin, “Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, 297.

⁴⁵ İpek, *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır İli Örneği)*, 111.

⁴⁶ Arzu Pehlivan, *Manevi Bakım ve Danışmanlığın İmam Hatip Ortaokul Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ve Manevi İyi Oluşlarına Etkisi* (İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 38.

açıdan anlamlı bir farklılaşmanın bulunduğunu ortaya koymuştur. Literatüre bakıldığında Zengin,⁴⁷ Bayraktar⁴⁸ ve İpek⁴⁹ tarafından yapılan araştırmalarda okul türü değişkenine göre DKAB dersi tutumlarının bu çalışmayla benzer olduğu görülmüştür. Yine çalışmanın bulguları, manevi iyi oluş düzeyi açısından SBL öğrencileriyle AL ve MTAL öğrencileri arasında SBL öğrencilerinin lehine; FL öğrencileriyle MTAL öğrencileri arasında FL lehine; ASML ile AL ve MTAL öğrencileri arasında ASML lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşmanın bulunduğunu ortaya koymuştur. Gencer ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada⁵⁰ okul türüne göre manevi iyi oluş düzeyinin farklılaşmadığı için bu çalışmayla örtüşmediği görülmüştür. Bu durumun nedeni, üniversitelerin her bölümünde din eğitimi kapsamında değerlendirilebilecek derslerin bulunmamasından ötürü, Gencer ve arkadaşlarının üniversite öğrencileri üzerinde araştırma yapması olabilir.

Tablo 5'te yer alan bulgulara göre DKAB dersi akademik başarı durumu değişkenine bağlı olarak DKAB dersine yönelik öğrenci tutumlarında ($F= 34.810$; $p=.000<.05$) ve manevi oluş düzeylerinde ($F= 15.224$; $p=.000<.05$ anlamlı bir farklılaşmanın bulunduğu tespit edildiği için “Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri DKAB dersi akademik başarı düzeyi değişkenine göre farklılaşmaktadır.” (H_5) hipotezinin doğrulandığı anlaşılmıştır. Ancak manevi iyi oluş düzeyinin DKAB dersi akademik başarı durumu çok iyi, iyi ve orta düzeyde olan öğrenciler lehine çıkmasına karşın başarı düzeyi çok kötü, kötü ve orta düzeyde olan öğrencilerin beklenenin aksine DKAB dersine yönelik tutum düzeylerinin daha başarılı öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu literatürde yer

⁴⁷ Zengin, “Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, 286.

⁴⁸ Bayraktar, *Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri ve DKAB Dersine Yönelik Tutumları (Rize İli Örneği)*, 110.

⁴⁹ İpek, *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır İli Örneği)*, 109.

⁵⁰ Gencer vd., “Üniversite Öğrencilerinde Spiritüel İyi Oluş ve Toplumsal Cinsiyet Algısı”, 732.

alan Kaya,⁵¹ Zengin⁵² ve Yiğit⁵³ tarafından yapılan çalışmalarla örtüşmemektedir. Bunun nedeni çalışmaya katılan öğrencilerin önemli bir kısmının Caferi mezhebine mensup olmasından ötürü bu mezhebe göre programlanmadığını düşündükleri DKAB dersine karşı olumsuz tutum benimsemelerine rağmen diploma notlarının düşmemesi ve kolay olarak algıladıkları için derse çalışmaları olabilir.

Tablo 6'da yer alan bulgulara göre sosyoekonomik durum değişkenine bağlı olarak DKAB dersine yönelik öğrenci tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($F=4.005$; $p=.019<.05$) tespit edildiği, ancak manevi iyi oluş düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın bulunmadığı ($F=.707$; $p=.493>.05$) için “Öğrencilerin DKAB derslerine yönelik tutum düzeyleri ile manevi iyi oluş düzeyleri sosyoekonomik durum değişkenine göre farklılaşmaktadır.” (H_6) hipotezinin kısmen doğrulandığı, gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin orta ve düşük gelir gruplarına göre DKAB dersine yönelik tutumlarının daha olumlu bulunduğu anlaşılmıştır. Literatüre bakıldığında İpek⁵⁴ ve Eryılmaz⁵⁵ tarafından yapılan araştırmalarda bu çalışmayı destekler nitelikte ailenin sosyoekonomik durumuna göre katılımcıların DKAB dersine yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Ancak Kaya⁵⁶ ve Zengin⁵⁷ tarafından yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular bu çalışmayla örtüşmemektedir. Bu durumun nedeni Kaya ve Zengin tarafından yapılan çalışmaların ortaöğretimden daha alt kademedeki öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılmasından ötürü lise öğrencilerinin akademik başarı için daha fazla

⁵¹ Kaya, “İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları”, 43.

⁵² Zengin, “Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, 271.

⁵³ Yiğit, “Öğrencilerin Dijital Ortamlar Üzerinden Yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları”, 187.

⁵⁴ İpek, *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır İli Örneği)*, 114.

⁵⁵ Eryılmaz, “Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları”, 40.

⁵⁶ Kaya, “İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları”, 43.

⁵⁷ Zengin, “Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, 271.

maddi desteğe ihtiyaç duyması olabilir. Çalışma bulguları manevi iyi oluş düzeyi açısından ele alındığında Pehlivan⁵⁸ tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla örtüşmekte, fakat Tunç⁵⁹ ve Gürsu⁶⁰ tarafından yürütülen çalışmalar anlamlı farklılaşmanın tespit edilmesinden ötürü bu çalışmayla örtüşmemektedir. Bu durum söz konusu çalışmaların ailelerini geçindirme sorumluluğu bulunan yetişkinler ve yaşlılar üzerinde yapılmasından kaynaklanabilir.

Tablo 7’de yer alan bulgulara göre araştırmanın ana değişkenleri olan öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumları ve manevi iyi oluş düzeyleri arasında orta düzeyde istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönlü ($p < .05$) bir ilişkinin bulunduğu ($r = -.443$; $p = .000$; $N = 723$) için “Öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumları ile manevi iyi oluş düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.” (H_7) hipotezinin doğrulanmadığı anlaşılmıştır. Analiz sonucunda ana değişkenler arasındaki ilişkinin beklenenin aksine zıt yönlü olduğu bulunmuştur. Bu durumun nedeni, İğdır ilinde Hanefi ve Şafii mezhebine mensup öğrencilerin genellikle Anadolu imam hatip liselerine yönelmelerinden ötürü çalışmaya katılan öğrencilerin ağırlıklı olarak Caferi mezhebi mensubu olmaları ve DKAB dersine karşı ön yargılarını kıramamaları olabilir. Ayrıca Tablo 5’te görülebileceği üzere DKAB dersi başarısı yüksek olan öğrenciler derse karşı olumsuz tutum benimsemiştir. Bu bulgudan hareketle söz konusu öğrencilerin genel akademik başarılarının da kuvvetle muhtemel daha iyi durumda olduğu, dolayısıyla da gelecek kaygısı gibi manevi iyi oluşu negatif anlamda etkileyen sorunların daha az düzeyde etkisi altında kaldıkları söylenebilir. Nitekim Doğru tarafından mezhepsel çoğulculuk açısından Caferi mezhebine mensup bireylerin din öğretimiyle ilgili beklentilerinin ve önerilerinin ele alındığı bir çalışmada Caferi mezhebine mensup katılımcıların %94,5’inin okullarda DKAB dersinde Caferiliğe yeteri kadar yer verilmediği düşüncesine sahip ol-

⁵⁸ Pehlivan, *Manevi Bakım ve Danışmanlığın İmam Hatip Ortaokul Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ve Manevi İyi Oluşlarına Etkisi*, 39.

⁵⁹ Tunç, *Yaşam Sevgisi ve Genel Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Manevi İyi Oluşun Aracı Rolü*, 42.

⁶⁰ Gürsu, “Manevi İyi Oluş ve Yaşlılık”, 205.

duğu, %75,8'inin DKAB dersinde verilen dinî bilginin yetersiz olduğu düşüncesine sahip olduğu, %91,5'inin okullarda DKAB dersinin Sünni kaidelere göre verildiği düşüncesine sahip olduğu, %88,1'inin DKAB dersinin tek mezhebi esas alarak diğerlerini yok saydığı düşüncesine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcıların %100'ünün DKAB ders kitaplarında Caferilikle ilgili kültürel unsurlarla inanç ve ibadetlere yer verilmesi gerektiği konusunda hemfikir olduğu tespit edilmiştir.⁶¹ Doğru'nun araştırma verileri doğrultusunda Iğdır ili özelinde yapılan bu çalışmada öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumları ile manevi iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin ön yargılardan kaynaklı olarak negatif yönlü bulunmasının normal karşılanabileceği ifade edilebilir.

Araştırma sonucunda ulaşılan çıkarımlara göre gelecek çalışmalarda elde edilen nicel sonuçların nedenini saptamak amacıyla nitel ya da karma araştırmalar yapılabilir. Yine DKAB dersi tutum düzeyi ile manevi iyi oluş düzeyi arasındaki ilişkinin mezhepsel farklılıkların daha az olduğu illerde veya Türkiye evreninde araştırılması ya da AİHL öğrencilerinin de örnekleme dâhil edilmesi, meselenin daha geniş bir perspektifle ortaya konabilmesi açısından önemlidir. Ayrıca bilhassa mezhepsel farklılıkların daha fazla olduğu bölgelerde görev yapan DKAB öğretmenlerine kültürlerarası din öğretimine dair hizmet içi eğitimler verilmesinin ve din öğretimi müfredatında manevi iyi oluşu destekleyen duyuşsal kazanımların artırılmasının, ders içeriklerinin de bu bağlamda zenginleştirilmesinin yararlı olabileceği ifade edilebilir.

Kaynaklar

- Acar, Hatice. "Manevi İyi Oluş ile Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2014), 391-412.
- Akyürek, Süleyman. "İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve". *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan - Remziye Ege. Ankara: Grafiker Yayınları, 8. Basım, 2021.

⁶¹ Çetin Doğru, *Mezhepsel Çoğulculuk Bağlamında Caferilerin Din Eğitimi ve Öğretimi ile İlgili Beklentiler ve Önerileri Üzerine Bir Araştırma (Iğdır Örneği)* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 125.

- Apak, Hıdır. “Güçlendirme ve Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet”. *JASSS Dergisi* 67 (2018), 399-412.
- Başkurt, İrfan. “Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 73-114.
- Bayraktar, Güllü Manolya. *Öğrencilerin Ahlaki Olgunluk Düzeyleri ve DKAB Dersine Yönelik Tutumları (Rize İli Örneği)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Büyükoztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Coppola, İlaria vd. “Spiritual Well-Being and Mental Health During the Covid-19 Pandemic in Italy”. *Frontiers in Psychiatry* 12 (2021), 1-15.
- Çakmak, Fatih. “Lise Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programına Yönelik Tutumlarını Etkileyen Faktörler”. *Journal of Theoretical Educational Science* 11/4 (2018), 1019-1069.
- Doğru, Çetin. *Mezhepsel Çoğulculuk Bağlamında Caferilerin Din Eğitimi ve Öğretimi ile İlgili Beklenti ve Önerileri Üzerine Bir Araştırma (İğdır Örneği)*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ekşi, Halil - Kardaş, Selami. “Spiritual Well-Being: Scale Development and Validation”. *Spiritual Psychology and Counseling* 2/1 (Şubat 2017). <https://doi.org/10.12738/spc.2017.1.0022>
- Eryılmaz, Recep. “Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları”. *International Peer-Reviewed Journal of Scientific Research* 34/1 (2020), 40-61.
- Fehring, R. J. vd. “Spiritual Well-Being, Religiosity, Hope, Depression, and Other Mood States in Elderly People Coping with Cancer”. *Oncology Nursing Forum* 24/4 (1997), 663-671.
- Fisher, John W. “From the Beginning to Spiritual Well-Being”. *Religion and Spirituality, Spirituality Global Practices, Societal Attitudes and Effects on Health*. ed. Edith C. Roberts. 155-172. New York: Nova Publishers, 2015.
- Frey, Bruce B. vd. “Measuring a Dimension of Spirituality for Health Research: Validity of the Spirituality Index of Well-Being”. *Research on Aging* 27/5 (2005), 556-577. <https://doi.org/10.1177/0164027505277847>
- Gencer, Nevzat. “Alevi Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine

- Karşı Tutumları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2020), 85-118.
- Gencer, Nevzat vd. “Üniversite Öğrencilerinde Spiritüel İyi Oluş ve Toplumsal Cinsiyet Algısı”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 717-750.
- Gürsu, Orhan. “Manevi İyi Oluş ve Yaşlılık”. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi*, 198-207.
- İpek, Yasemin. *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır İli Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları, 32. Basım., 2017.
- Kaya, Mevlüt. “İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 43-78.
- MEB. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. “İnanç Psikolojisi”. *Din Psikolojisi*. ed. Hayati Hökelekli. 144-166. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Özdamar, Kazım. *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2003.
- Özdemir, Şuayip – Çelik, Rahime. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2017), 10-16.
- Pehlivan, Arzu. *Manevi Bakım ve Danışmanlığın İmam Hatip Ortaokul Öğrencilerinin Ruh Sağlığı ve Manevi İyi Oluşlarına Etkisi*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Rohde, Gudrun Elin vd. “Associations Between Sex, Age and Spiritual Well-Being Scores on the Eortc Qlq-Swb32 for Patients Receiving Palliative Care for Cancer: A Further Analysis of Data from an International Validation Study”. *European Journal of Cancer Care* 28/6 (2019), e13145. <https://doi.org/10.1111/ecc.13145>
- Tan, Hümeysra Nazlı – Yıldız, Mualla. “Maneviyat ile İlişkisi Çerçevesinde ‘Manevi İyi Oluş’ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması”.

- Dini Araştırmalar* 25/63 (2022), 447-476. <https://doi.org/10.15745/da.1175149>
- Tunç, Muhammed Furkan. *Yaşam Sevgisi ve Genel Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Manevi İyi Oluşun Aracı Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Vogt, W. Paul. *Quantitative Research Methods for Professionals in Education and Other Fields*. Columbus: Allyn & Bacon, 2006.
- Yeni, Belma. *Dini Musikinin İlköğretim Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Karşı Tutumlarına Etkisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yiğit, Yasin. "Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Derslerinde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi (Sivas İli Örneği)". *Eskiyeni* 40 (Mart 2020), 155-179. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.667837>
- Yiğit, Yasin. "Öğrencilerin Dijital Ortamlar Üzerinden Yapılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Yönelik Tutumları". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2021), 187-204.
- Zengin, Mahmut. "Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (2013), 271-301.
- Zengin, Mahmut. "Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Öğretimi". *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*. ed. Mustafa Köylü. 103-134. İstanbul: DEM Yayın, 2020.
- Ziapour, Arash. "Prediction of the Dimensions of the Spiritual Well-Being of Students at Kermanshah University of Medical Sciences, Iran: The Roles of Demographic Variables". *Journal of Clinical and Diagnostic Research*. <https://doi.org/10.7860/JCDR/2017/25114.10314>